

Intryck och funderingar efter Ölandsresan med Svenska Fornminnesföreningen 2016

Vad var det vi såg och upplevde på vår resa? Ibland behöver jag summera alla intryck. Man skulle kunna säga " en gång var jag på Öland fyra gånger!" Vi bodde på Slottshotellet i Kalmar och hämtades av en buss som körde oss till Öland varje morgon och åter varje kväll. **Ölandsbron** är 6,072 kilometer lång och 42 meter hög och blev klar 1972.

Dag 1

Första besöket på ön blev **Blårör**. Det är Ölands mest kända bronsålders röse (grav) 40 meter i diameter och 3 meter hög. Den har undersökts två gånger, 1849 respektive 1927. Sammanlagt har man hittat en hällkista och fyra gravar.

Vidare till **Köpingsvik** där det för 4500 år sedan bodde säljägare. Från 1100-talet till 1805 fanns en medeltida stenkyrka. Idag finns ett **runstensmuseum** i vapenhuset.

Kapelludden och S:ta Britas kapellruin, källa och ett tre meter högt **stenkors**. Kapellet byggdes under 1200-talet och kallas idag för S:t Birgittas kapell. Från början var det troligen helgat åt det irländska helgonet Brigida (levde mellan 453 och 523). Enligt legenden skulle heliga Birgittas kvarlevor förts i land vid Sikavarp (som platsen tidigare benämndes) för vidare färd till Vadstena. Ragnhild Boström (1917-2016) skrev om kapellet hon ansåg att långhusets ovanliga storlek, betydligt rymligare än i de flesta öländska sockenkyrkor, antyder, att det byggts som en köpmannakyrka. Innan vi lämnade kapellruinen och korset svepte en lätt dimma in från havet och "världen omkring oss krympte". (Fig. 1)

Borgholms slottsruin – 900 år av svensk historia. Slottet ritades av Nicodemus Tessin den äldre. Kung X Gustav lät bygga slottet i mitten an 1600-talet. 1806 eldhärjades slottet och är sedan dess en ruin. Redan i slutet av 1100-talet uppfördes en kastal omgärdad av en ringmur på platsen för slottet.

Dag 2

Nästa dag gick färden norrut till **Byarums raukar**, ca 120 stenstoder som bildats under många miljoner år. Här fanns också rikligt med fossil, döda urtidsdjur, av trilobitssläktet *Asaphus*.

I **Skäftekärrs järnåldersby** mötte vi guiden Lars Wellin som berättade om en av Ölands stormannagårdar med 4 hus, ett boningshus, ett bostadshus med fähusdel, en förmodad hall för gästbud samt ett fähus. Det som finns kvar är grunderna till byggnaderna. Husen var ca 40 meter långa. Det fanns också en replika av gården i vilken vi samlades och i skenet av en öppen eld kunde vi i fantasin färdas bakåt i tiden till järnåldern och nästan känna hur det var att bo och leva då.

Liksom Carl von Linné besökte vi **Neptuni åkrar**. Han namngav platsen vid sitt besök 1741. Vi kom 275 år senare. Åkrarna visade sig vara vida klapperstensfält. Vi såg även gravfält från

vikingatiden. Längre upp på den västra kusten passerade vi, en 1,7 meter hög kalksten av ovanlig form, "**Höga flisan**". Kanske en avbildning av en Torshammare. Vidare såg vi **Forgallaskeppet**, en stor skeppsformig stensättning. **Byxelkrok** har fått namn efter byskogskrok (viken vid Byskog). I norr skymtade vi **Långe Erik** och i **Trollskogen** finns inga troll. Så gick färden vidare till **Källa gamla kyrka** även kallad **Källa ödekyrka**. (Fig 2) Kyrkan har fått sitt namn efter den medeltida källa som finns på kyrkogården och kring kyrkan ligger Vi alvar med fornlämningar från järnåldern. Troligen fanns en träkyrka redan under 1000-talet. Stenkyrkan började byggas på 1170-talet.

Nästa kyrka blev **Gärdslösa**, en av Ölands bäst bevarade medeltidskyrkor. (Fig.3) Här finns kalkmålningar från 1200-talet men även 1400- 1500- och 1600-talen. De skulpterade portalerna är från 1240. I kyrkan finns **votivskeppet Nyckelen** från 1682. Kyrkan är populär inom svenska kungafamiljen.

Gärdslösa prästgård byggdes 1794 och drivs idag av en förening som B&B och museum. (Fig. 4) Här bodde Erik Johan Stagnelius under hela sin uppväxt. I trädgården finns en rest sten, av vilken framgår att han blev 30 år (1793-1823).

Dag 3

Vi åkte söderut till **Karlevistenen** som ligger på en åker nära Kalmarsund. Det är en av Ölands äldsta och märkligaste runstenar, ett flyttblock av grå kvartsporfyr från trakten väster om Oskarshamn. Stenen är rest efter den danske hövdingen Sibbe Foldarsson och Inskriften avslutas med en dikt. (Fig. 5) Till **Resmo kyrka** som är från 1000-talet och en av det medeltida Sveriges äldsta, idag använda kyrka. Stora delar är i ursprungligt skick även om den under en tid haft såväl väst- som östtorn d v s varit en klövsadelkyrka. Romanska målningar Majestas Domini i absiden är från 1100-talet och målningar finns från 1200- till 1500-talets slut. På västtornet finns en lanternin (som någon sa "ett litet grönt lusthus högst upp på tornets tak). Söder om Resmo sträcker sig ett kilometer långt gravfält med två större högar Gynges och **Mysinge hög**. (Fig. 6) Vi klättrade upp på Mysinge hög som är 42 meter i diameter och 3 meter hög och kunde se Stora alvaret i öster och Kalmar sund i väst.

Vi fortsatte längs sundet till **Gettlinge** gravfält, från yngre järnåldern, där man finner flera olika gravformer som skeppssättning, ett par domarringar av runda stenblock som vilar på tre mindre stenar (typiskt för Öland), resta stenar och en fyrsidig stensättning. (Fig. 7 & 8)

Till Ventlinge kyrka med medeltida bakgrund från 1100-talet och nu restaurerad och moderniserad på ett smakfullt sätt. En 1400-tals väggmålning föreställer ett skepp målad i rött. Sedan 1825 finns en lanternin på västtornet.

En av Ventlinges döttrar var författaren Anna Rystedt (1928 -1994). Hennes önskan var att bli präst, men kvinnor kunde då ännu inte bli präster i Sverige.

En dikt hon skrev heter *Bedömningen*

”Man ser inte genast skillnaden

På småsten och gråsparvar

I den nysådda åkern

Några flyger och sätter sig i nypontrönet - de är gråsparvar

Andra blir kvar och trippar i åkern – de är också gråsparvar

Andra återigen ligger stilla kvar i åkern – de är troligen stenar.”

Eketorps borg en helt utgrävd fornborg från järnåldern på Alvaret. (Fig. 9 & 10) Borgen har haft olika funktioner. Till en början, ca 400 e.Kr, fanns en ringborg som kan ha använts för religiösa ceremonier men också en plats där lokalbefolkningen kunde skydda sig mot angripare. Borgen var 57 meter i diameter och muren var byggd av kalksten som staplats på varandra. På 500-talet utökades cirkeln till 80 meter i diameter och troligen fanns en hel by innanför muren. Av oförklarliga skäl övergavs borgen i slutet av 600-talet. Tidigt 1000-tal byggdes borgen upp igen och blev 1000-1300-talet centrum för handel och hantverk. 25000 föremål har hittats vid de arkeologiska grävningarna inne i borgen.

S:t Knuts kapell vid **Gråborg** är från 1100-talet och övergavs på 1500-talet. kapellet var helgat åt helgonkungen Knut från Danmark. Han dödades 1086 i ett uppror i Odense. Kapellet är idag en ruin där den västra gaveln och triumfbågen står kvar. (Fig. 11) Gråborg 200 meter från kapellet är Ölands största fornborg med en 4 meter hög ringmur. Äldsta delarna är från 500-talet. Sedan har den byggts ut i etapper till 1100-talet till 210 ggr 160 meter.

Dag 4

Vi färdades kustvägen söderut till **Långe Jan** och **Ottenby**. Där fanns fågelskådare i massor som tittade på alla slags fåglar som stannade till före färden söderut.

Vid två tillfällen såg vi och passerade **Karl X Gustavs mur** uppförd 1653 i kalksten rakt över Ölands södra udde. Muren är 2 meter hög och 4,5 kilometer lång. Den byggdes av bönderna i trakten och enligt en Ölandsskildring kom kungen för att inspektera arbetet och bjöd då på brännvin. Murens syfte var att stänga inne dovhjortarna som fanns intill kungsgården i Ottenby och som jagades av kungen.

På vägen norrut på den östra sidan av Öland såg vi radbyarna ligga som pärlor alldeles intill vägen. En radby är en medeltida byform som bevarats på Öland. Byggda enligt ”huru by skall ligga i laga läge”, som det står i östgötalagen från 1200-talet.

J.A.G.S står för Johan August Gustafsson i Segerstads socken som levde 1852-1932. Han var sjöman, bonde bildhuggare och möbelsnickare och har lämnat efter sig ett stort antal träskulpturer. De finns att se i J.A.G.S. Museum.(Bild 12)

Sandby borg håller på att utgrävas sedan 2011 Den ligger vid havet (42 meter från vattenbrynet) och är den enda fornborg som ligger sjönära. Formen är oval och borgen byggd i nordväst-sydostlig riktning. De inre måtten är 66-92 meter och muren 4 meter tjock. För 1600 år sedan föll innevånarna i Sandby borg offer för en brutal massaker. Idag försöker arkeologerna få svar på frågan varför detta skedde. Helena Victor från Kalmar museum var den som guidade oss. Det blev en spännande avslutning på vår resa som föranleder att många av oss kommer att hålla ögonen på vad som framöver sker vid grävningarna i Sandby.

Vid pennan Yvonne Lédel